

Мартинюк Е. І.

*кандидат філософських наук, доцент філософського факультету
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Никитченко О. Е.

*кандидат філософських наук, докторант
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*

Гольд О.Ф.

*співробітник науково-дослідницького центру
«Компаративістських досліджень релігії»
філософського факультету
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

АМЕРИКАНІЗАЦІЯ В СУЧАСНОМУ РЕЛІГІЙНОМУ ЖИТТІ СВІТУ

Анотація. В статті характеризується вплив одного з конвергентних процесів сучасного релігійного життя — «американізації» на інші тенденції релігійного відтворення суспільства, а саме: акселерацію, актуалізацію есхатології, вельтізацію, віртуалізацію, глобалізацію, консюмерізм, ревівалізм, харизматизацію та деякі інші, що дозволяє виокремити суттєві особливості цього явища, та притаманні саме йому характерні риси.

Ключові слова: суспільство, релігія, конвергентні процеси.

Як ми вже неодноразово нагадували, у 2001 року науково-дослідний центр «Компаративістських досліджень релігії» філософського факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова сформулював як своє головне завдання дослідження сучасних тенденцій в релігійному житті світу. Аналіз цих тенденцій дозволив сформулювати загальну концепцію та вжити відповідну термінологію для подальшого виокремлення та визначення конкретних трендів у релігійному розвої сьогодення під назвою «Конвергентні процеси у релігійному житті другої половини ХХ — початку ХХІ сторіччя». Саме поняття «конвергентні процеси в релігійному житті другої половини ХХ сторіччя» для широкого наукового загалу ми почали вживати ще з середини останнього десятиріччя століття, що вже минуло (Див. наприклад: [1]).

Сама концепція «конвергентні процеси у сучасному релігійному житті», за ці роки набула розголосу в українському релігієзнавчому середовищі та вже вживається задля характеристики сучасного релігійного розвою не лише у світі в цілому, але й відносно деяких подій у релігійному житті України (Див. наприклад: [2]).

За роки, що минули, зміст визначених тенденцій не змінився, хоча постійно відбуваються

деякі зміни в їх значенні, чи то в тому, яке місце вони займають (якщо можна вжити це слово, то й «рейтинг») у повсякденні релігійного життя. Кожен з цих конвергентних процесів відіграє особливу роль у відтворенні сучасної релігійної сфери суспільного буття, тому прискіпливо аналізуючи один з них, ми маємо повсякчас відчувати його зв'язок з іншими. У цьому сенсі ми розглядаємо й «американізацію».

Також буде слушним зауваження, що усі ці конвергентні процеси не є породженням лише, чи саме релігійного життя, яке взагалі лише в теоретичному сенсі можна вивести за межі усього загалу форм розвою сучасного суспільства. По-перше, тому що абсолютна більшість населення планети ідентифікує себе як прихильники тієї чи іншої релігії. Отже віруюча людина, принаймні за кількістю, є головним суб'єктом історії. По-друге, ці тенденції, що ми досліджуємо саме у релігійному житті, і є, безумовно, відповіддю на «виклики» (за А. Тойнбі) суспільного розвою в цілому.

«Конвергентними процесами» у сучасному розумінні цього терміну можна вважати як ті, що притаманні більш ніж одній релігії, так і ті, що свідчать про тенденції зближення соціальних, доктринальних і організаційних позицій між двома, чи багатьма релігіями. Треба зауважити, що все, що відомо про наявність загального в релігії, те, що дозволяє дослідникові аргументувати, що мова іде саме про релігійні явища, продовжує дискутуватись і констатуватись і у наші часи. У статті йдеться лише про ті процеси, які сформуливались, чи найбільш актуалізувались за останні десятиліття років. Це перш за все: *акселерація, актуалізація есхатології, актуалізація соціальних концепцій, американізація, вельтізація, віртуалізація, глобалізація, діалог, екуменічний рух,*

егосинтонізація, екзотерізація, зростання інклюзівізму, консюмерізм, модернізм і постмодернізм, нові релігії, паксізація, приватизація, сучасний релігійний плюралізм, раціоналізація культових дій, ревівалізм, секуляризація, синкретизм, сцієнтизм, уніфікація екстеріоризації, толерантність, фемінізація, фундаменталізм, харизматизація.

Більшість вказаних вище «конвергентних процесів» вже багато років досліджуються, добре проаналізовані в літературі, тому у даній статті ми зосередимося лише на деяких з них, які мають безпосереднє відношення до теми, що розглядається. Але до початку характеристики цих понять, зауважимо, що хоча усі названі процеси мають самодостатній зміст, вони, по-перше, усією своєю сукупністю підтверджують наявність саме конвергенції у релігійному житті цієї доби, по-друге, стимулюють один одного, по-третє, корегують чи мають той, чи інший вплив на інші.

Темою нашої статті, як випливає з її назви, є «американізація» в сучасному релігійному житті світу. Її актуальність не потребує особливої аргументації, бо багатоаспектний вплив сучасних Сполучених Штатів Америки на усі боки розвою та відтворення людства в цілому є факт незаперечний. Можна лише додати, що і антиамериканізм, як процес спротиву цьому впливу, у тому загальному на релігійному ґрунті, поширюється майже такими темпами як й американізація, що може статися у нагоді до іншої суспільствознавчої розвідки. Як і багато інших соціальних процесів американізація сама по собі не може бути визначена ні як цілком позитивне, або ж, також, цілком негативне явище. Притаманний сучасному українському релігієзнавству об'єктивний підхід до вивчаємих суспільних тенденцій (з усіма можливими, аж до феноменологічного, запереченнями досягнення бажаної об'єктивності) надає поштовх до спроби характеристики конвергентного процесу американізації, як такого, що має свої особливості та визначення без заангажованності будь-якою ідеологією, а тим більш «бінарною опозицією», що властиві багатьом публікаціям, які присвячені ролі США у сучасній людській спільноті.

Враховуючи тотальний вплив американізації на сучасне суспільство (економічне, політичне, культурне, психологічне, релігійне, мовне й ін.), для того, щоб не загубитись у всьому обсязі можливих соціально-філософських асоціацій, необхідно зосередитись, на наш погляд, на чомусь, що є віссю усієї історії США, на тому, що виокремлює саме їх вплив на розмаїття існуючого поза межами цієї країни регіонів та громад. І така вісь існує. Принаймні, кожен з дослідників особливостей розвитку сучасного стану американського суспільства,

звертав увагу на ту роль, що виконувала і виконує у ньому релігія.

Уся історія США та сучасний перебіг подій доводить, що релігія мала і має величезний вплив на світогляд американців, що знаходить своє відображення, та конкретні прояви практично в усіх сферах соціального відтворення американського суспільства. Отже й за межами Сполучених Штатів їх багатоаспектна участь у глобальних та локальних процесах сучасного суспільства супроводжуються й суто американським ставленням до релігії, до найвиразніших ознак якого можна віднести такі паттерни як: релігійна свобода, релігійний плюралізм, громадянська релігія, толерантність, месіанізм, харизматичність, віра у релігію.

Форми американського впливу різноманітні: карго-культи, місіонерська діяльність, консюмерні релігії, матеріальна (у т.ч. грошова підтримка) одновірців і т. ін. Взагалі пропаганда американського світогляду, способу життя, якими б заходами вона не проводилася, має релігійозний зміст, бо ставлення до релігії зрештою є однією із складових як першого, так і другого аспекту американізації.

З прийняттям у 1998 р., Конгресом США «Акту про міжнародну релігійну свободу» можливості урядових американських організацій впливати на релігійну ситуацію у всьому світі значно поширилися. Президент США має право накладати санкції проти урядів тих країн, де є порушення свободи релігії.

На терені України діє багато релігій американського походження (пізнього протестантизму, нові релігійні напрямки). Багато американських релігійних організацій надають гуманітарну допомогу віруючим і невіруючим України, співпрацюють з деяких соціальних програм. Більшість закордонних місіонерів прибувають у нашу країну саме з США.

Виокремлюючи американізацію як самостійне явище, особливу тенденцію сучасного суспільного розвою людства, треба безумовно мати на увазі, що цей процес, як і інші конвергентні, відтворюються не лише на їх загальному тлі, але ж й в усій їх сукупності.

Так, наприклад, **акселерація** (від лат. *acceleratio* — прискорення). Термін, який характеризує прискорений розквіт релігійних явищ у другій половині ХХ століття. Найбільш переконливий показник цього прискорення — стрімкий вихід на світовий рівень нових релігійних течій. Деякі з них за одне-два десятиріччя знайшли собі прихильників в багатьох країнах світу. Як приклад, можна навести стрімке зростання християнських та синкретичних церков у Африці, інтенсивне розповсюдження фундаменталізму в ісламських країнах, багаточисельне новонавернення до релігії в постсоціалістичних країнах в перші роки перебудови та ін. Але, як на нас, найбільш

вражаючим прикладом акселерації у релігійному житті цієї доби є стрімке зростання кількості вірних та майже всіх релігійних інституцій (духівництва, молитовних будинків, прибутків і т. ін.).

Такі самі прояви акселерації наявні і в США. Принаймні, як відомо саме з цієї країни зростаючими темпами у 70-80 роки століття, що тільки но минуло, імпортувалися в регіони всього світу нові релігійні течії. Саме американські місіонери та одновірці сприяли стрімкому зростанню віруючих у перші роки, після падіння соціалістичної системи в країнах Східної Європи. Та взагалі винахід Інтернету (як відомо це також сталося в США), сприяв акселерації майже всіх актуальних релігійних явищ.

Актуалізація есхатології (від грец. *eschatos* — останній, крайній і «логія» — релігійне вчення про кінцеву долю людства і Всесвіту). Це є такий конвергентний процес, який характеризується посиленням й поширенням як у релігійному середовищі, так й поза ним почуттів та уявлень, пов'язаних з очікуванням наближення кінця людства та Всесвіту, що базується як на сталих, так й на нових поглядах на феномен, особливості якого наведемо нижче.

Найбільш характерні особливості сучасної актуалізації есхатології:

- 1) поширення мілінарістських настроїв наприкінці ХХ століття;
- 2) використання катренів Нострадамуса в тлумаченні сучасних подій;
- 3) загальне розповсюдження пророцтв: зростання їх джерел, нове тлумачення старих, поява нових пророків та ясновидючих;
- 4) формування серед новітніх релігій так званих «doomsday cults»;
- 5) витлумачення сучасних артефактів з есхатологічного погляду на події;
- 6) прискорення в призначенні конкретних термінів «кінця світу»;
- 7) зміна уявлень про потойбічний світ;
- 8) поліморфізм та поліхронізм сучасної есхатології в межах світу, що глобалізується та дигіталізується;
- 9) «баналізація» есхатології (за С. Аверенцевим) та її «дадаїзація» (Див. докладніше: [3]).

На наш погляд, вже з початку ХІХ століття найбільша кількість звісток про наближення кінця світу надходить з США. Можна згадати пророцтва Вільяма Міллера, Чарльза Расела (відповідно АСД та Свідки Іегови досі виправдовують ці пророцтва за своїм теологічним смаком). Сама колонізація Америки сталася під прапором есхатологічних уявлень пуритан пілігримів (Див. докладніше: [4]).

Та взагалі усі перипетії значних подій ХІХ та ХХ століть за давньою звичкою характеризувалися

та сприймалися багатьма віруючими США в апокаліптичному дусі. Наведемо лише один приклад. У книжці Джона Веслі Уайта ВВ ІІІ — знамення битви Армагеддона, що є неминучою, наведені ознаки кінця світу: апокаліптичні, фізичні, технологічні, астрофізичні, геофізичні, екологічні, біологічні, економічні, соціологічні, кримінологічні, психіатричні, психічні, космогонічні, філософські, еклезіастичні, історичні, політичні, психологічні, що досі усюди вживають для обґрунтування наближення Апокаліпсису [5]. Більшість датованих пророцтв і зараз розповсюджуються світом саме з США й найбільш авторитетною інстанцією, що їх заперечує є НАСА.

Саме тому, що есхатологія не може не бути актуальною, бо взагалі є компонентом релігійних почуттів, притаманних іудео-християнській цивілізації, вживання для позначення цього процесу терміну, який має значення, що вже присутнє у явищі, яке він повинен охарактеризувати, несе додаткове наповнення, при виокремленні суто сучасних змін у явищі, що досліджується.

Вельтізація (від нім. *die Welt* — світ). Це конвергентний процес, який характеризує потяг представників різних релігій до створення всесвітньої організації, яка б об'єднала всі релігійні традиції на ґрунті подолання історично існуючої відчуженості. Найбільш яскравим прикладом цього конвергентного процесу є існування Парламенту світових релігій, створеного у 1993 р. в Чикаго (США), в діяльності якого беруть участь представники багатьох деномінацій.

Віртуалізація (від англ. *virtual reality* — потенційний, можливий) — цей термін позначає конвергентний процес зростання ролі кібернетичних засобів у сучасному релігійному житті. Практично всі релігії мають свою адресу в Інтернеті. Деякі з релігійних організацій мають на меті з'єднати усі громади в єдину мережу. Тому, з одного боку, є можливості для посилення централізації, а з іншого боку, користувач персональним комп'ютером може взагалі ні від кого не залежати в своїх релігійних пошуках. З'являються суто віртуальні релігії, які існують лише в кіберпросторі. У віртуальному світі знаходять своє відображення усі сучасні процеси, що відбуваються в релігійному житті. Окрім того, він надає можливості для виникнення нових явищ та тенденцій практично у всій сфері релігійного відображення реального світу.

Винахід Всесвітньої мережі було в значній мірі відповіддю США на радянські супутники Землі, на випадок війни треба було зробити надійну систему схову та розповсюдження інформації. За часів адміністрації Клінтона-Гора федеральне керівництво сприяло проникненню Інтернету в життя

рядової людини. А на початок 2008 року США втратили лідерство за кількістю користувачів на користь Китаю. Всесвітнє павутиння само постає як релігія, бо надає певний континуум значень сучасної доби. Вочевидь, що віртуалізація релігійного життя, як і життя суспільства в цілому, бере свій початок у США: саме кіберміцність Америки визначає її сучасний характер та мабуть й в найближчому майбутньому також. Звісна річ, що першими, хто плідно почав використовувати можливості Інтернету задля релігійної мети були американські віруючі, і в першу чергу представники протестантських громад, релігій американського походження та новітніх релігійних течій. Починаючи з 2000 року в Росії, а потім і в Україні маємо постійну тенденцію до зростання кількості користувачів в російському та україномовному Інтернет просторі, та наявності там релігійної мережі цих країн у всіляких проявах (Див. докладніше: [4]).

Глобалізація (від франц. *global* — загальний, всесвітній) — позначає процес виникнення і поширення явищ, які мають наддержавний вимір. Вперше в релігієзнавстві цей термін був системно використаний у книзі «Релігія в сучасному світі: релігійна ситуація в світі з 1945 р. до теперішнього часу», виданій у 1987 р. в Единбурзі колективом авторів на чолі з відомим сучасним релігієзнавцем Ф. Уелінгом. В книзі найбільш важливими (глобальними) подіями у той період релігійного життя світу були визнані: повернення євреїв на батьківщину; відродження буддистських та індуїстських традицій у зв'язку з одержанням незалежності Індією та країнами Південно-Східної Азії; розквіт нової самостійності в ісламі за часів нафтової кризи; виникнення нових релігійних течій; зовнішня погроза існуванню примітивних релігій в той час, як їх значення все більш зростає.

До цього переліку глобальних подій можна, без сумніву, додати: повернення до релігії значної частини населення в постсоціалістичних країнах, екуменічний рух, створення Парламенту світових релігій, участь церков у миротворчому русі, як і у вирішенні глобальних проблем сучасності, діяльність релігійного сектору антиглобалістського інтернаціоналу; конвергентні процеси, що виокремленні нами у процесі досліджень сучасного розвитку релігійного життя світу, а також те, що сучасні комунікаційні засоби можуть надати глобального виміру майже кожному явищу й не тільки тому, що виходить за межі однієї країни але навіть у традиціях минулого, є суто внутрішньою справою конкретної держави.

Глобалізацію часто-густо ототожнюють з американізацією та вестернізацією. Однак при наявності сходження у цих процесах, треба

принаймні у наукових розвідках їх розмежовувати. Зараз ми лише нагадаємо, що до трьох названих тенденцій суспільного розвитку сучасності можна вже сміливо додати і «істернізацію». Крім того, у Європі, наприклад, вже не одне десятиліття точиться боротьба проти культурної експансії США, зокрема й проти релігій американського походження (Франція, Германия, Бельгія та інші) (Див. докладніше: [7]; [8]).

Отже можна розмежовувати ці явища: американізацію як самостійний вплив паттернів США на сучасне суспільство, що глобалізується; вестернізацію — феномен розповсюдження загальних для Америки та інших демократичних західних країн цінностей у всьому світі, та «глобалізацію» — визначення якої міститься на початку цього підрозділу.

Консюмерізм (від англ. *consume* — споживати) — термін, який спочатку характеризував лише процес поширення протестантизму із США по всьому світу, що водночас з релігійною формою експортувало також північно-американські життєві стандарти, менталітет і систему цінностей за межі США й Канади, насамперед у Латинську Америку та Африку. Зараз можна констатувати, що активним об'єктом консюмеризму є постсоціалістичні країни. З Америки його експортують сюди не тільки протестанти, але й представники інших деномінацій, зокрема мормони, «Євреї за Ісуса» та інші нові релігійні течії.

Ревівалізм (від англ. *revival* — відродження) — термін, що позначає конвергентний процес релігійного життя в період, що розглядається, й характеризує тенденцію відродження релігії взагалі, як то було в постсоціалістичних країнах, та пробудження інтересу до релігії у молоді в західних країнах. Однією з ознак останнього стало бурхливе зростання нових релігійних течій у дусі, притаманному аналогічним пробудженням в історії США, головним чином у деномінаціях протестантського спрямування.

Харизматизація (від грец. *charisma* — дар) — цей конвергентний процес у другій половині ХХ ст., характеризується поширенням серед християн практично усіх напрямів в багатьох країнах світу пошуку таких форм культової практики, які свого часу застосовували перші християни, а в кінці минулого століття — відродили п'ятидесятники. Це перш за все бажання отримати харизму у цьому житті, віра в те, що минулася епоха Бога Отця, минається епоха і Бога Сина й наступає ера Бога Духа. Тому тут широко застосовується глосолалія. Людина радіє і в прямому і в переносному значенні, вважаючи, що отримала дари Святого Духа. За деякими даними більш ніж третина сучасних християн сприймали ці дари.

Поширення харизматичних деномінацій має місце і в Україні.

Звісно, що й усі інші конвергентні процеси у сучасному релігійному середовищі знаходяться під тим чи іншим впливом американізації. Але встановлені розміри статті навіть наведені ознаки дозволяють охарактеризувати у дуже стислому обсязі. Маємо надію, що у подальших виданнях цієї збірки ми продовжимо розповідь про інші тенденції розвою сучасного релігійного життя.

Література:

1. Мартинюк Е.І. Актуалізація соціальних концепцій як конвергентний процес в сучасному релігійному житті / Е.І. Мартинюк, О.Е. Никитченко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. — Серія: «Історія. Філософія. Політологія». Зб. наук. пр. Вип. 3 — Одеса, МГУ. — 2011. — С. 121-126.
2. Мартинюк Е.І. Конвергентні процеси в релігійному житті нашого часу / Е.І. Мартинюк, О.Е. Никитченко // Релігія — Світ — Україна. Кол. монографія : в 3-х книгах ; за наук. ред. проф. А. Колодного і Л. Филипович. — Книга III. Релігійні процеси в перспективі їх виявів // Українське релігієзнавство. — К. : УАР, 2012. — № 61. — С.368-375
3. Мартынюк Е.И. Актуализация эсхатологии как конвергентный процесс современной религиозной жизни / Э.И. Мартынюк, О.Е. Никитченко // Эсхатос: философия истории в предчувствии конца истории. — Одеса : ФЛП «Фридман А.С.», 2011. — 366 с. — С. 319-326.
4. White I.N. WW III signs of the impending battle of Armageddon — Michigan: Grand Rapids, 1980 (tenth printing) — 203 p.
5. Докаш В. Кінець світу: еволюція протестантських інтерпретацій : монографія / В. Докаш. — Київ—Чернівці : Книги — XXI, 2007. — 544 с.
6. Добродум О.В. Релігія и политика в реальном и виртуальном пространстве (на примере США и России) : монография / О.В. Добродум. — Одесса : Удача, 2011. — 352 с.
7. Филипович Л. Глобалізація: загрози і можливості для розвитку релігій (фокус на Україні) / Л.Г. Филипович // Релігійна свобода: науковий щорічник. Відділення релігієзнавства інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. Зб. наук. ст. з теми «Свобода релігії і демократія — старі і нові виклики». Загальна ред. д. філос. Н.А. Колодного. — Київ : УАР, 2010. — № 15. — С. 66-71.
8. Єленський В. Релігія, «західна цивілізація»: головні тенденції релігійності у США та Західній Європі / В. Єленський // Релігійна свобода: науковий щорічник. Відділення релігієзнавства інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. Зб. наук. ст. з теми «Свобода релігії і демократія — старі і нові виклики» ; Загальна. ред. д. філос. Н.А. Колодного. — Київ : УАР, 2010. — № 15. — С. 71-83.

Мартынюк Э.И., Никитченко Е.Э., Гольд О.Ф. Американизация в современной религиозной жизни — Статья.

Аннотация. В статье характеризуется влияние одного из конвергентных процессов современной религиозной жизни американизации на другие тенденции религиозного воспроизводства общества, а именно: акселерацию, актуализацию эсхатологии, вельтизацию, виртуализацию, глобализацию, консюмеризм, ревивализм, харизматизацию и некоторые другие, что позволяет определить особенности этого явления и присущие ему характерные черты.

Ключевые слова: общество, религия, конвергентный процесс.

Martynyuk E., Nykytchenko O., Gold O. Americanization in the Modern Religious Life of the World. — Article.

Summary. The context of article represents the “americanization” as one of the convergent processes in the modern religious life and its influence on another tendentious of religious part of society: acceleration, updating eschatology, weltization, virtualization, globalization, consumerism, revivalism, charismatization, and e.t.. Most of these processes have long studied by scientist from different branches of the humanities, especially from religious studies. Therefore, in this article, we focus only on a brief characteristic of these trends for studies peculiarities of americanization.

Key words: society, religion, convergent processes.